

УДК 304.44:7.04

Олег ЧУЙКО

КИРИЛО-МЕФОДІЄВСЬКА ТРАДИЦІЯ У ФОРМУВАННІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Стаття присвячена важливому аспекту утвердження християнства на західних теренах Давньоруської держави — впливу Кирило-Мефодіївської традиції на духовну культуру Русі-України. Проаналізовано зразки філософсько-теологічної літератури, пам'ятки архітектури і декоративного мистецтва як свідчення культурних інспірацій з Великої Моравії, з якою пов'язана діяльність святих-просвітителів Кирила та Мефодія.

Ключові слова: традиція, культура, ротонда, християнство.

© О. ЧУЙКО, 2018

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (142), 2018

Проблема проникнення і поширення християнства на теренах сучасної Західної України незмінно привертає увагу богословів, істориків, археологів, культурологів та фахівців інших галузей гуманітарної науки. Літописна розповідь про двох руських єпископів, які нібито «ходили Дністром» близько 992 року, під час підкорення Володимиром Великим білих хорватів, охрещуючи місцеве населення, часто використовувалась на підтвердження ідеї киевоцентричності у висвітленні проблем східноєвропейської культури. Зокрема, на неї опирався у своїй праці «Історія Російськiа» Василь Татищев. Однак за прикладом київського науковця Олексія Толочка, більшість вітчизняних дослідників піддають сумніву таку інформацію, підозрюючи в ній тенденційність тверджень російського вченого XVIII ст. [33, с. 42].

Актуальність зазначеної теми зберігається і досі. Вона полягає у достовірному, археологічно підтверженому тлумаченні історико-культурної ситуації, що склалась на західних порубіжних територіях Давньої Русі в період раннього Середньовіччя. Тоді внаслідок поживавлення економічних та культурних контактів між країнами Центрально-Східної Європи та посилення зовнішньополітичної активності Візантійської імперії відбулось проникнення християнства на землі східних слов'ян саме через Карпати з великоморавських територій, де розгорнули просвітницьку діяльність місіонери Кирило та Мефодій. Є достатньо літературних, археологічних та архітектурних свідчень християнських впливів на Русь саме західним з Великої Моравії, а не лише дніпровським шляхом (з Константинополя та Криму).

Метою пропонованої статті є розкриття особливостей засвоєння і творчого використання європейських мистецьких традицій на теренах Південно-Західної Русі у контексті міжнародних культурних контактів.

Завдання публікації полягає у висвітленні стилістичних ознак великоморавських впливів IX—X ст. у давньоруському культовому будівництві на прикладі храмів-ротонд; у з'ясуванні формальних та іконографічних відмінностей між предметами особистого благочестя київського та великоморавського походження; у простеженні особливостей поховального культу, що на окремих територіях Русі відобразив певною мірою великоморавський звичай спорядження могил. Важливим завданням нашого дослідження є визначення ролі церкви й духовенства в налагодженні міжкультурних зв'язків Давньоруської держави з центральноєвропейськими країнами.

Пов'язана з Кирило-Мефодіївською традицією проблематика неодноразово висвітлювалася вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, група російських істориків у колективній монографії пропонують тлумачення цього культурного явища, торкаючись великого кола питань етнічного і географічного характеру щодо діяльності послідовників солунських братів Кирила і Мефодія [34]. На думку В. Кметя, першими місіонерами на Прикарпатті були саме святі Кирило і Мефодій [13, с. 8—9; 14, с. 131—132]. Інше дослідження, здійснене Михайлом Калиняком, містить твердження про те, що Кирило-Мефодіївська церква східного (візантійського) обряду мала багатовікову традицію на землях північніше Карпат [11, с. 50—71].

У новітній історіографії відобразились різні концепції походження християнства в княжій Україні-Русі, зокрема дискутується питання щодо місця і ролі постатей Кирила Мефодія в історичній долі слов'янських народів. У IX—X ст., після християнізації західних готів, франків і саксонців, аналогічний процес охопив широкі простори Центральної і Східної Європи, передусім Велику Моравію, Болгарію, Польщу, Чехію, Угорщину. Можна вважати, що сусідні християнські країни впливали на процес хрещення Русі, що й зумовило появу вже в ранній вітчизняній історіографії різноманітних версій про шляхи проникнення Христового вчення на землі Київської Русі. Зокрема, автор «Повісті минулих літ» першим серед давньоруських літописців розкрив культурно-духовний аспект місіонерської діяльності Кирила і Мефодія у поширенні Христової науки серед західних і південних, а згодом і східних слов'ян [18, с. 14—16]. У 1770-х рр. за ініціативи єпископа Лева (Шептицького) до цієї проблеми звернувся львівський домініканець о. Климент Ходикевич у праці «Dissertationes historico-critico manuscriptorum», присвяченій історії Галицької єпархії [9, с. 23, № 2578]. Ігор Скочиляс так аналізує згадану публікацію: «У нарисі про місто Галич — столицю Єпархії й давньої митрополії — Ходикевич апелює до апокрифічної оповіді про святих Кирила та Мефодія, які, на його переконання, й принесли в Галичину Христову віру. Причому слов'янські апостоли, за словами Ходикевича, особисто здійснювали християнізацію цих теренів, повертаючись із Криму, після віднайдення мощей св. Климента, папи римського» [32, с. 130].

У XIX ст. хвилю наукового інтересу до історії великоморавських впливів на процес християнізації Прикарпатської Русі викликали праці Антіна Петрушевича [26; 27]. Згодом, на початку XX ст., Іван Рудович у науково-популярному нарисі відстоював думку про те, що завдяки місіонерам з Моравії та Чехії, задовго до офіційного прийняття християнства, на Прикарпатті існувала церковна організація [30, с. 3—5].

Розглядаючи багатовекторну проблематику запровадження християнства на Русі, вчені використовують переважно писемні джерела. За свідченням літописів, період прийняття християнства у ранніх слов'янських державах припадає на час місіонерської діяльності просвітителів Кирила (827—869 рр.) і Мефодія (815—885 рр.). Документально відомо, що активну і тривалу діяльність брати проводили на землях Великої Моравії. Моравський князь Борівој на загальнодержавному рівні прийняв Христову віру у 878 р. Зважаючи на відомості чеського хроніста Козьми Празького, можна припускати, що літописні східнослов'янські племена білих хорватів, які в IX—X ст. заселяли територію Карпатського регіону, входили до складу Великоморавської держави.

Основним писемним джерелом, на основі якого дослідники базують Великоморавську концепцію, окрім згаданої «Хроніки» Козьми, є установча грамота Празької єпархії, яка збереглася у списках 80-х рр. XI ст. У документі сказано, що близько 973 р. східний кордон новоутвореної дієцезії (Празької або Моравської) охоплював Червенські міста і Перемишль. Як зазначено у грамоті, Празька єпархія «має на сході такі межі: Буг і Стир, а також місто під назвою Краків і область під назвою Баг (Західна Словаччина) зі всіма територіями, які належать до названого міста Кракова» [25, с. 394].

Завдяки приєднанню значної частини населення регіону Українських Карпат до культури християнських народів Європи, західна Русь опинилась в зоні поживалених цивілізаційних процесів того часу. Оцінюючи значення Кирило-Мефодіївських настанов, український професор з Польщі Степан Козак зазначає: «Це сприяло поширенню слов'янської писемності і поживаленню міжлюдської комунікації — з одного боку, а з другого, на чому треба ще раз наголосити — відкривало перед слов'янами грецько-візантійський світ культури, давало можливості

необмеженого використання всієї духовності і культурної спадщини попередніх епох. Адже ж, у ті часи Візантія була наймогутнішою державою, а її культура досягала великого рівня розвитку, продовжуючи розвивати гелліністичну духовність, культуру і лад стосовно до вимог і умов нового часу, що не могло не мати впливу на молоду писемність і культуру слов'ян» [15, с. 8].

Чеська дослідниця Біанка Єржабкова стверджує, що Кирило і Мефодій, як представники візантійської традиції, розгорнули на теренах Великоморавської держави місію і освітню діяльність через створення слов'янської азбуки, слов'янської літургійної мови, заклали основи й створили відповідні передумови для східнослов'янського християнства в Київській Русі-Україні [8, с. 45].

Дослідник Михайло Калиняк розкрив впливи Кирило-Мефодіївська вчення на найзахідніші терени княжої України-Русі — надвіслянський регіон. Вшанування святыми Кирилом і Мефодієм, а також їх учнями та послідовниками пам'яті святого Климентія — першого римського єпископа, мощі якого віднайдено на межі 860—861 рр. у Криму, втілювалось у спорудженні і освяченні на його честь храмів, монастирів, встановленні дзвонів на всій території Великоморавської держави аж до північних схилів Карпат. Окремі історико-топонімічні пам'ятки дійшли до наших днів і свідчать про вплив Кирило-Мефодіївської церкви на цих територіях.

Зокрема, на Мідній горі біля Пщини в Сілезії зберігся костел, присвячений святому Климентію. В околицях Більська є гора св. Климентія, яку називають Клімчок. Тут в давнину існував осередок монахів «Сілезький Олімп», названий так за аналогією до «Грецько-малоазійського Олімпу», заснованого грецькими ченцями. На горі в Лужнах, на відстані 8 км від м. Освятима, була колись парафіяльна церква св. Климентія, яка тепер функціонує як костел під такою самою назвою. В народі цю гору називають «Сьвенти Клімонт».

Назви деяких місцевостей та церков, пов'язані з іменем Климентія, поширені в Краківській, а особливо в Судомирській окрузі. Вони поширювались завдяки старанням могутніх родів Лисів, Грифів, Яксів, які засновували поселення, будували церкви, монастирі та посвячували їх на честь св. Климентія [11, с. 64].

До визначних християнських центрів, пов'язаних з Кирило-Мефодіївською традицією, належав Сажавський монастир. Він прославився укладанням слов'янської літургії (чин св. Василя у поєднанні з уставом св. Бенедикта), створенням слов'янських богослужбових текстів, переписаних, зокрема, з перекладів святих Кирила і Мефодія [19, с. 6]. Про запровадження слов'яномовної літургії свідчать також збірки Кирило-Мефодіївських рукописів у Вислиці, глаголична література бенедиктинських монастирів в Олесниці (Сілезія), в монастирі Святого Хреста на Клепажі (Краків) та в Тинці на Лисій горі [17, с. 34—46].

Приєднання в 981 р. київським князем Володимиром Святославовичем Червенських городів і Перемишльської землі до Давньоруської держави завершило процес християнізації на заході України-Русі. Від цього історичного моменту аж до смерті Ярослава Мудрого (1054) тривав процес формування й утвердження організаційних структур руської церкви в краї. Перша її єпархія була утворена на землях Галицько-Волинської Русі, у м. Володимирі, приблизно на межі 70—80-х рр. XI ст. Саме їй, очевидно, підпорядковувались простори Північно-Західної Русі. Розбудова церковних структур відбувалася паралельно з утвердженням влади трьох князів із роду Ростиславовичів — Василька, Рюрика і Володаря в трьох головних містах: Теревовлі, Звенигороді і Перемишлі (1080-ті рр.). Завершення об'єднання всіх південно-руських земель в єдине Галицьке князівство (1141) ознаменоване утворенням Галицької єпархії близько 1157 р.

На думку історика М. Калиняка, в Передкарпатській Хорватії від 880 до 1250 р., крім п'яти офіційних столиць слов'янських єпископатів — краківського, червено-володимирського, перемишльського, галицького і угровицько-холмського, були ще єпископства в Смогорові, у Вислах (Вислиці), Судомирі, Завихвості, Опові і Турові [11, с. 61].

На користь припущення про Кирило-Мефодіївську традицію як основу християнства на території нинішньої Західної України окремі історики наводять приклад Перемишля, який міг бути християнізований за грецьким обрядом в часи великоморавського князя Святополка (878). Приблизно в 899 році місто над Сяном стало центром одного з чотирьох єпископатів Великоморавської митрополії.

Як відомо, княжий Перемишль у X ст. виступив на історичну арену як одна із давніх столиць племінного об'єднання білих хорватів [10, с. 90—104]. Візантійський імператор Константин Багрянородний у праці «Про управління державою», написаній в середині X ст., згадує літописних хорватів на Прикарпатті та в околицях понад ріками Сяном і Дністром [1, с. 53]. Після розгрому уграми великоморавської держави близько 905 р. частина християнського населення знайшла захист серед хорватів Середнього Надсяння.

Для поглибленого аналізу важливого питання давньоруської історії стосовно західних (великоморавських) впливів значну перспективу має комплексне використання писемних, етнографічних та археологічних джерел, серед яких, насамперед, храмові споруди, деякі категорії сакральних предметів і поховальні пам'ятки. Вони дають змогу простежити в деталях процес поширення християнства на теренах Південно-Західної Русі як в історичному, так і в художньо-стилістичному аспектах.

У період найвищого християнського розквіту Великоморавської держави розпочалося масштабне храмове будівництво в її містах. Залишки центричних у плані споруд IX ст. виявлено в Моравії в Старому Місті (ротонда св. Михаїла), в Західній Словаччині та в Чехії. Найбільше ротонд відкрито археологами біля с. Микульчице в поселенні «на Валах». До найдавніших культових споруд вчені відносять ротонду з двома апсидами, споруджену ще в першій чверті IX ст. [3, с. 97].

Дослідники неодноразово звертались до проблеми будівництва храмів-ротонд на Галицько-Волинських землях як свідчення культурних їх зв'язків із Великою Моравією [5; 28; 29]. У науковій літературі простежується думка, що Велика Моравія відіграла роль проміжного центру, з якого ця архітектурна форма поширилася в Чехію, Словаччину, Австрію, Угорщину, Польщу [21, с. 379].

Однак археологічні знахідки фундаментів храмів-ротонд дають підстави вважати, що будівництво споруд такого типу започаткувалося в Перемишлі, а згодом поширилося по всій Галицькій землі. На території літописного Перемишля, який вперше згадується в 981 р., польські археологи відкрили в XX ст. три такі споруди центричного типу: ротонди на Замковій горі, в межах давньоруського городища (середина

X — середина XI ст.), Святомиколаївську (початок XI — початок XIII ст.) у підземеллях сучасної латинської катедрі в Перемишлі, під Замковою горою, із похованнями, в яких знайдено хрести-енколпіони XI—XIII ст. [1, с. 73—88].

Коментуючи археологічні відкриття під орудою польського вченого Анжея Жакі, дослідник о. Володимир Ярема зазначає: «Знайдення залишків двох круглих церков-ротонд у Перемишлі має велике значення для церковної історії та археології західних областей України. Існування храмів цього типу на Прикарпатті дає підстави припускати впливи мистецтва Моравії на архітектуру давніх церковних споруд у Перемишльському і Галицькому князівствах. Крім того, запозичення форм церковного будівництва з Моравії виразно свідчить про релігійні зв'язки Перемишля з тим краєм, де проповідували рівноапостольні Кирило і Мефодій» [36, с. 28].

Можна припустити, що ротонда св. Миколая, яку виявили Й. Фразік та А. Куниш у 1961—1962 рр. під апсидою перемишльського кафедрального собору, також належала до кола давньоруських середньовічних пам'яток, а октогональна каплиця, влаштована на найвищому, п'ятому рівні вежі у Столп'є під Холмом, є дещо спрощеною і приблизно у двічі зменшеною копією Василівської церкви у Володимирі-Волинському [22, с. 74—76].

Показово, що кілька українських дослідників (В. Ауліх, Ю. Диба, Ю. Лукомський, І. Могитич, В. Петрик, М. Рожко, М. Фіголь, В. Ярема) спільними зусиллями дійшли висновку, що відома за археологічними розкопками у Перемишлі церква Богородиці була збудована у великоморавських архітектурних традиціях. На основі збережених споруд цього типу в Чехії можна стверджувати, що це були великі циліндричні будівлі під дахом, до яких зі сходу прилягав значно нижчий тричвертний циліндр вівтаря. Стіни перемишльської ротонди муровані з каменоплитняка на розчині з вапна, піску, цегляного порошку й гіпсу.

Навколо проблеми датування перемишльської ротонди виникло кілька різних припущень. Дослідник Б. Банік схильний датувати спорудження храму-ротонди періодом володіння цими територіями чеською державою у 971—981 р., хоча вказує і на раніший час — початок X ст. Запропоновані автором хронологічні рамки споріднюють перемишльську

пам'ятку з ротондами в Моравії, фундаменти яких знайдено в Микульчицях і Старому Місті. Тоді ж, на думку науковця, було споруджено простору чотирикутну будівлю-палату (резиденцію місцевого єпископа), де перебувала адміністрація перемишльських влад і де, ймовірно, функціонувала школа [1, с. 85].

Церковний історик Микола Чубатий вважав, що один із чотирьох єпископів, висвячених у 899 р. папськими легатами для діяльності на території Великоморавської держави, міг заснувати єпископський осідок як важливий церковно-релігійний центр у Перемишлі. Автор відомої праці «Історія християнства на Русі-Україні» переконаний: «На території від Сяну на захід похід Карпати існував, на початку Х ст., політичний утвір — Біла Хорватія, уже глибоко християнізований, коли в Кракові та в майбутньому Перемишлі находимо солідні християнські будівлі, здвигнені з каменю та навіть будовані в стилі перед-романським, стилі тогочасної Західної Європи» [35, с. 124].

Кирило-Мефодіївська концепція походження християнства в Україні знайшла відгук і в середовищі зарубіжних вчених. Один із них А. Власто припускає: «Нема нічого неймовірного у тому, що впливи Кирило-Мефодіївської Церкви в Чехії сягали Києва за умови існування активного руху в обох напрямках уздовж великого східно-західного торгового шляху, який сполучав у своїй середній частині Київ, Краків і Прагу. Культура поширювалася подібними шляхами» [6, с. 298]. Підтвердженням припущення зарубіжного вченого є відкрита і досліджена протягом 1975—1977 рр., українськими науковцями П. Толочком і Я. Боровським кругла сакральна споруда — ротонда (діаметр 20 м) стіни якої членували 16 пілястр, виявлена в старій частині Києва [4, с. 91].

Свого часу одним з найпопулярнішим прототипів для спорудження будівель з центральною організацією плану була восьмикутна Палатинська капела Карла Великого в Аїксі (Аахені), змодельована на зразок церкви Сан-Вітале в Равенні (число 8 у християнському мистецтві є символом вічного життя). На думку мистецтвознавця Юрія Дибни, київська пам'ятка в архітектурно-планувальній контексті є реплікою Аахенського храму» [7].

Самобутня традиція будівництва храмів-ротонд на Галицько-Волинських землях має свою передісторію. Очевидно, взірць круглої в плані церкви у християнському світі поширювався завдяки античним і римським ротондам. Однією з причин, які зумовили масове спорудження ротондальних храмів у середньовічній архітектурі, був пошанівков до ротонду Гроби Господнього та Воскресіння Господнього в Єрусалимі. Ротонди відомі у Візантії, Далмації і Болгарії, Криму і на Кавказі. У Центральній Європі найдавніші храми цього типу були збудовані у Великій Моравії — першій слов'янській християнській державі регіону [7, с. 19].

Слід зазначити, що у давньоруських містах на території Давнього Галича було найбільше храмів-ротонд. Зокрема, фундаменти круглої в плані церкви в урочищі Прокаліїв сад відкрили в 1887 р. священник Лев Лаврецький та історик Ісидор Шараневич. Довершив розкопки в 1955 р. археолог Михайло Каргер [12, с. 61—71].

Ротонда в Галичі споріднена з перемишльською, хоч і має своєрідні риси, адже збагачена архітектурними деталями (декоративна різьба, пілястри). Зі сходу до неї добудовано вівтарну частину, а із заходу — прямокутний вівтар. Аналогічні ротонди зустрічаються в Польщі та Чехії. Найдавніші поміж них датуються IX—X ст. Подібно до перемишльської і галицької ротонд, їхні форми є відповідно дводільними і тридільними.

Обидві згадані пам'ятки відрізняються від західноєвропейських храмів насамперед тим, що до головної частини приєднано півкруглу апсиду. В Західній Європі та на Балканах будували ротонди, у яких, крім східної, є ще й західна апсида або кругла вежа. Їх споруджували для того, щоби на другому ярусі розмістити «трибуни» чи «емпори».

Фундаменти іншого храму-ротонди розкопував археолог Я. Пастернак в с. Побережжя, що на відстані 20 км від Галича, вниз за течією Дністра. Цю пам'ятку він вважав залишками церкви Борисоглібського монастиря, збудованого в XIII ст. Данилом Галицьким. До церков ротондального типу в Галичі також належать Воскресенська церква і т. з. «Полігон». Дві ротонди на території Закарпаття (у с. Горяни біля Ужгорода та в с. Корчеві (тепер Угорщина)) є шестиконховими в плані. Простінки, що утворилися між конхами, слугують опорою для шестигранного барабана купола. Ритмічні архітектурні членування споруди, попри товсті стіни, надають їй стрункості й компактності.

Дослідниками давньоруського мистецтва доведено, що типові для Європи найбільш ранні натільні хрести з Розп'яттям походять із Великої Моравії і датуються кінцем IX ст. На їхніх взірцях базувалось чимало реліквій, виготовлених Баварською архієпархією і призначеними для так званих «хресних дарунків». Після падіння Великоморавської держави на початку X ст. такі хрести вже виготовлялися, хоча подекуди з'являлися репліки моравських взірців [24].

На території Давньої Русі набули поширення нагрудні хрести з так званим «грубим» зображенням розп'ятого Христа. Вони мають середні розміри (від 3,2 x 2 до 5 x 4,5 см), найчастіше виготовлялися зі срібла, рідше — із бронзи, і, очевидно, не були предметом масового виробництва, а вийшли з однієї-двох майстерень. Хрести, про які йдеться, були поширені на значній території, бо, окрім Русі, вони трапляються в Середньодунайських землях, а також у Фінляндії і Скандинавії.

У Південно-Західній Русі такі типи хрестів відомі із розкопок у Галичі і літописному Василеві. Їх висота завжди дещо більша, ніж ширина, а лопатки рамен ледь розширюються. На лицевому боці хрестиків є рельєфне зображення розп'ятого Христа, зодягненого в довгий хітон з хрестоподібною пов'язкою на грудях. Грубувато, але впевнено трактовано обриси рук: їх пропорції дещо збільшені, пальці розсунуті, а на зап'ястях нанесено спіральний орнамент. На зовнішньому боці хреста зображено Богородицю. На думку російського археолога Володимира Седова, хрести цього типу поширювались в X ст. з Великої Моравії на давньоруські землі [31, с. 64].

Автори ґрунтового дослідження, присвяченого давньоруським енкаліпіонам Галі Корзухіна і Ганна Пескова відносять мініатюрні прямокінцеві хрести до особливого типу, вказуючи, що їх підтипи на території Західної України були відкриті в багатьох місцях, як, наприклад, в с. Василеві (літописний Василів) Заставнівського р-ну Чернівецької обл. [16, с. 165], в с. Зеленче (літописна Теревовля) Теревовлянського р-ну Тернопільської обл. [16, с. 167], в с. Капустинці Чортківського р-ну Тернопільської обл. [16, с. 167], в с. Крилос (літописний Галич) Галицького р-ну Івано-Франківської обл. [16, с. 168].

Слід зазначити, що неабияким попитом на Русі користувалися ювелірні вироби, створені ремісни-

ками великоморавських міст. Зокрема, із Великої Моравії на Волинь проникали вироби, декоровані зерню. Дослідники зараховують такі артефакти до єдиної стилістично-однорідної групи речей (сережки так званого «волинського типу», великі лунниці, намиста, гудзики-підвіски, персні з великою і дрібною зерню). Особливої популярності серед волинської знаті X — початку XI ст. набули сережки «волинського типу» і скроневі кільця з нанизаними на дужку розетками із зерню та схожою на гроно підвіскою в нижній частині кільця [20, с. 27—46].

Великоморавські традиції позначились і на поховальному обряді досліджуваної території. Так, у трьох курганах Пліснеська (тепер с. Підгірці) серед поховального інвентаря дружинників, крім зброї, дорогих прикрас і натільних хрестів, виявлено також круглі золоті пластинки, кожна з яких була затиснута в роті покійника — своєрідна «перепустка» в потойбічний світ. Такий предмет типовий для могильників Великої Моравії (Микульчиці, Нехвалін), хоча небіжчики були східнослов'янського походження, оскільки могила оформлена у вигляді курганного насипу [23, с. 124].

Таким чином, проаналізовані у статті слушні твердження науковців, матеріали археологічних досліджень і стилістика поодиноких збережених архітектурних пам'яток та виробів декоративного мистецтва дають підстави констатувати значний вплив Кирило-Мефодіївської традиції на релігійну та культурну ситуацію на теренах Південно-Західної Русі в IX—X ст. Цей вплив здійснювався через посередництво Великоморавського князівства, свідченням чого є ареал поширення особливого типу церков-ротонд. Після офіційного прийняття Давньокиївською державою християнської релігії почали формуватися єпархії Руської церкви. На Подністров'ї та Прикарпатті вони мали підтримку від нащадків ранніх християн, які сприйняли Христове вчення через живе спілкування з християнами із оточення Кирила і Мефодія та їх послідовниками у Великій Моравії. Внаслідок таких міжнародних контактів на теренах Південно-Західної Русі склалася самобутня традиція, яка, синтезувавши впливи Великої Моравії та Києва, втілюючи характер візантійського культурного надбання, стала підґрунтям для формування національної мистецької школи.

1. Балік Б.І. До історії найдавніших церков у Перемишлі (X—XII ст.) / Б.І. Балік // Богословія. — 1983. — Т. 47. — С. 73—88.
2. Балік Б.І. До питання про прийняття християнства та єпископства в Перемишлі в IX—X ст. / Б.І. Балік // Записки Чину Святого Василя Великого. — Рим, 1978. — Т. X. — С. II. — Вип. 1—4. — С. 50—97.
3. Бойко Максим. Сліди слов'янського християнства на українському Заході / М. Бойко // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1988. — Джерсі ; Сіті ; Нью-Йорк, 1988. — Річник 78. — С. 87—104.
4. Боровський Я.Є. Київська ротонда / Я.Є. Боровський, П.П. Толочко // Археологія Києва. Исследования и материалы. — Київ, 1979. — С. 90—106.
5. Великая Моравия, её историческое и культурное значение / ред. Г. Санчук, Й. Поулик. — Москва : Наука, 1985. — 287 с.
6. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до сереньовічної історії слов'янства / А.П. Власто. — Київ : Юніверс, 2004. — 496 с.
7. Діба Ю. Архітектура ротонд Галицької і Волинської земель XI—XIV століть у контексті проблеми зовнішніх впливів / Ю. Діба // Пам'ятки України. — 2006. — № 1—2. — С. 17—32.
8. Єржабкова Б. Святий Володимир і святий Вацлав — Християнські подвижники й оборонці культури Київської Русі-України й Чеського князівства / Б. Єржабкова // Ювілейний збірник матеріалів наукової конференції у 1000-ліття хрещення Русі-України. — Рим ; Львів ; Лондон, 1988—2008. — С. 32—48.
9. Запаско Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні / Я. Запаско, Я. Ісаєвич. — Львів, 1984. — Кн. 2. — Ч. 2: 1765—1800. — 128 с.
10. Ісаєвич Я.Д. До питання про західний кордон Київської Русі / Я.Д. Ісаєвич // Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. — Львів, 1996. — С. 90—104.
11. Калиняк М. Кирило-Методіївська церква на північ від Карпат / М. Калиняк // Альманах «Гомону України». — Торонто, 1988. — № 66. — С. 50—71.
12. Каргер М.К. Основные итоги раскопок древнего Галича в 1955 году / М.К. Каргер // Краткие сообщения Института археологий АН СССР. — 1960. — Вип. 61. — С. 61—71.
13. Кметь В. Львівська православна єпархія: короткий огляд історії / В. Кметь // Шематизм Львівсько-Сокальської єпархії Української Православної Церкви Київського патріархату. 2000 рік: Стат.-біогр. довідник. — Львів, 2000. — С. 8—44.
14. Кметь В. Юрисдикційний статус та організаційна структура Галицької (Львівської) єпархії (XII — середина XVI століття) / В. Кметь // Ковчег. — 2001. — Ч. 3. — С. 131—155.
15. Козак С. Християнізація Київської Русі і питання кирило-методіївської традиції / С. Козак // Варшавські українознавчі записки. — Варшава, 1989. — Зош. I. — С. 4—24.
16. Корзухина Г.Ф. Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты-реликварии XI—XIII вв. / Г. Корзухина, А. Пескова. — Санкт-Петербург, 2003. — 432 с.
17. Липатов А.В. Кирило-методієвська традиція, історія польської літератури і проблеми славянської взаємності (о взаємодії латинського Запада і Візантійського Востока) / А.В. Липатов // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. — Москва, 1995. — Т. LIV. — № 6. — С. 34—46.
18. Літопис Руський / за Іпатським списком переказав Леонід Махновець. — Київ : Дніпро, 1990. — 591 с.
19. Любащенко В. Свідчення Козьми Празького про східні кордони Празької єпископії історіографічний аналіз / В. Любащенко // Історія релігії в Україні: науковий щорічник. — Львів : Логос, 2011. — Кн. I. — С. 3—12.
20. Михайлова Р.Д. Регіональні давньоруські прикраси Волині X — початку XI ст. (за матеріалами речових скарбів) / Р.Д. Михайлова // Українська культура. Минуле. Сучасне. Шлях розвитку. — Рівне : РДЧУ, 2002. — Вип. VII. — С. 27—46.
21. Михайлова Р. Художня культура Галицько-Волинської Русі / Р. Михайлова. — Київ : Слово, 2007. — 496 с. : іл.
22. Могитич І. Центричні храми княжої Волині: нові риси будівельної технології кінця XII століття / І. Могитич, Р. Могитич // Міжнародна наукова конференція «Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиція». Галич, 19—21 серпня 1993. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича АН України, 1993. — С. 74—76.
23. Моця А.П. Некоторые сведения о распространении христианства на Юге Руси по данным погребального обряда / А. Моця // Обряды и верования древнего населения Украины. — Киев : Наукова думка, 1990. — С. 114—133.
24. Мусин А.Е. Археология древнерусского паломничества в Святую Землю в XII—XV вв. / А.Е. Мусин // Богословские труды. К 150-летию Русской Духовной миссии в Иерусалиме (1847—1997). — Москва, 1999. — № 35. — С. 92—110.
25. Назаренко Д.А. Древняя Русь на международных путях / Д.А. Назаренко. — Москва, 2001. — 784 с.
26. Петрушевич А. Краткое историческое известие о времени введения христианства на Галичской Руси, особенно же об учреждении святительских столиц в Галич и Львовь и святительских, сидевших на упомянутых столицах / А. Петрушевич. — Львовь : Ставропигийский Ин-т, 1882. — 15 с.
27. Петрушевич А. О соборной Богородичной церкви в городъ Галичъ, происходящей из первой половины XII столетия / А. Петрушевич. — Львовь : Ставропигийский Ин-т, 1899. — Вип. I. — 280 с.
28. Поп И.И. Искусство Чехии и Моравии IX — начала XVI века / И.И. Поп. — Москва : Искусство, 1978. — 254 с.

29. Поулик И. Вклад чехословацкой археологи в изучение истории Великой Моравии / И. Поулик // Великая Моравия. История и культурное значение. — Москва: Наука, 1987. — С. 28—50.
30. Рудовичь І. Коротка історія Галицько-Львовської єпархії. На основі грецьких жерел і інших новіших підручників / І. Рудовичь. — Жовква, 1902. — 56 с.
31. Седов В.В. Об одной группе древнерусских крестов / В.В. Седов // Древности славян и Руси. — Москва: Наука, 1988. — С. 63—67.
32. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII—XVIII століть: організаційна структура та правовий статус / І. Скочиляс. — Львів: Вид-во УКУ, 2010. — XXIV. — 832 с. + 16 с. кольор. іл.
33. Скочиляс І. Джерела християнства у Прикарпатті до початку XI століття та генеза Галицької єпископії / І. Скочиляс // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2008. — Вип. XI—XII. — С. 39—50.
34. Флоря Б.Н. Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия / Б.Н. Флоря, А.А. Турилов, С.А. Иванов. — Санкт-Петербург: Алетей, 2004. — 314 с.
35. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні (до р. 1353) / М. Чубатий. — Рим; Нью-Йорк, 1965. — Т. I. — 816 с.
36. Ярема В. Кам'яні свідки місіонерської діяльності слов'янських апостолів / Володимир Ярема // Православний вісник. — 1971. — № 1. — С. 28—32.

Oleg Chuiko

CYRIL AND METHODIUS TRADITION IN THE FORMATION OF THE CHRISTIAN CULTURE OF THE CARPATHIAN REGION

The article is devoted to an important aspect of the establishment of Christianity in the western lands of the Old Russian state — the influence of Cyril and Methodius tradition on the spiritual culture of Rus-Ukraine. It was analyzed samples of philosophical and theological literature, monuments of architecture and decorative arts as evidence of cultural inspirations from Great Moravia, which was connected with the activity of Saints Cyril and Methodius.

Keywords: tradition, culture, rotunda, Christianity.

Oleg Chuiiko

КИРИЛЛО-МЕФОДИЕВСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ХРИСТИАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

Статья посвящена важному аспекту утверждения христианства на западных землях Древнерусского государства — влияния Кирилло-Мефодиевской традиции на духовную культуру Руси-Украины. Проанализированы образцы философско-теологической литературы, памятники архитектуры и декоративного искусства как свидетельства культурных инспираций из Великой Моравии, с которой связана деятельность святых Кирилла и Мефодия.

Ключевые слова: традиция, культура, ротонда, христианство.